

Arkæologiens rolle i forskningen

af Ulla Odgaard, SILA, Nationalmuseet

Når der uddeles offentlige midler til forskningen, er det naturvidenskaberne, der får de største beløb stillet til rådighed, og selv i tværvideenskabelige projekter spiller humanvidenskaberne ofte en ydmyg rolle. Humanistiske fag – og måske i særlig høj grad arkæologi – indebærer imidlertid nogle faglige kompetencer, som er vigtige for tværvideenskabeligt arbejde. Arkæologer bør gøre sig bevidst om disse kompetencer og udnytte dem, til gavn for både den tværvideenskabelige forskning og arkæologien som profession.

I offentligheden plejer arkæologer at fremstå som dem, der sysler med gamle ting og af og til kan fortælle en god – men ikke nødvendigvis helt sand – historie. Som det fremgår af Lotte Høeghs artikel i sidste nummer af indeværende tidsskrift, skal vi ikke udelt være kedede af rollen som historiefortællere og (med Lotte Høeghs ord) ”kulturhelte”, der varetager og forstår samfundets kulturelle skattekasse. I artiklen gøres dog også opmærksom på, at der er tale om balancegang på en knivsæg.

Med til fortællingen hører det mindre opmuntrende forhold, at vi – når vi udadtil viser den foranderlige videnskabelige position, vi opererer med – ikke bliver opfattet som rigtigt videnskabelige. Skal man have sandheden på bordet, må man til naturvidenskaberne.

En bestemt hændelse bestyrkede mig i, at sidstnævnte opfattelse findes bredt i vores omverden, men også i, at vi ikke er langt nok fremme i skoene på den videnskabelige bane med den særlige kombination af faglige kompetencer, vi besidder.

Hændelsen

På videnskab.dk kunne man d. 30. maj 2008 læse DNA-forsker Eske Willerslev udtale at: ”Teorierne om vores forhistorie er opbygget med antagelse på antagelse, så rokker vi blot lidt ved den nederste del af korthuset, kan det vælte en hel teori”. Og videre: ”Arkæologerne har taget stenredskaber og benspyd som bevis for, at der var tale om indvandring fra indianere fra det nordamerikanske kontinent eller inuitter fra Canada. Det grundlag viser sig at være for spinkelt og usikkert” (www.videnskab.dk). Samtidigt kunne man læse i landets avisers overskrifter, at Grønlands indvandringshistorie skulle skrives om. For første gang på verdensplan var det lykkedes at sekventere et komplet mitochondriagenom fra et uddødt menneske. Der var tale om palæo-eskimoisk DNA udvundet fra en tot hår, som

tidligere var blevet udgravet i et frossent møddingslag på en boplads i Diskobugten, og projektet var et samarbejde mellem Grønlands Nationalmuseum, Sila – Center for Grønlandsforskning på Nationalmuseet samt professor Eske Willerslev på Københavns Universitet og hans gruppe af forskere i fossilt DNA. Resultatet af DNA undersøgelsen viste, at de første grønlandere – palæo-eskimoerne (ca. 2500 BC – 1200 AD) – kom fra Sibirien, og at de var beslægtede med nutlevende folk i Chukotka (østligste Sibirien) og på Aleuterne (øgruppe i sydlige Alaska).

I den videnskabelige artikel i Science, som beskriver ovennævnte undersøgelse (Gilbert et al. 2008), hvor naturvidenskabsfolkene formidler sin metode og resultater og arkæologerne formidler de kulturhistoriske implikationer, er det en meget mere nuanceret version af historien, man kan se.

I pressen og på diverse hjemmesider fik historien en ny drejning: ”De må have vandret over isen fra Aleuterne over Alaska, Canada og videre til Grønland. Man har hele tiden vidst, at de første indvandrere kom til Grønland for ca. 4.500 år siden, fordi man har fundet redskaber fra den tid. Men altså ikke, at de formentligt kom via Aleuterne, som vores DNA-forskning nu viser” citeres Eske Willerslev for at have udtalt på Københavns universitets hjemmeside (nat.ku.2008). I de forskellige aviser kunne man tillige se verdenskort med pile, der viste i forskellige retninger.

For arkæologien er der nu ikke noget nyt i at palæo-eskimoerne stammede fra Sibirien. Disse pionerer tog som de første det canadiske og grønlandske højarktisk i besiddelse fra ca. 2500 BC. Både redskaber og boliger peger klart på Sibirien som oprindelsessted, og blandt andet var det palæo-eskimoerne, der introducerede pil og bue til det amerikanske kontinent. Det er også velkendt, at palæo-eskimoerne kulturelt adskiller sig fra Thulekulturen, som var en

senere indvandring til Grønland. DNA analysen ligger altså udmærket i forlængelse af den allerede kendte viden, som den må siges at støtte op om – og der skal ikke skrives om på historien.

Det er imidlertid nyt, at der findes nulevende folk i Chukotka og Aleuterne med et genbillede, der nogenlunde matcher palæo-eskimoernes. Denne nye viden giver dog intet belæg for, at palæo-eskimoerne indvandrede over Aleutterne, eller modsat – at folk dér skulle være efterkommere af palæo-eskimoerne. Forbindelsen kan ligge så langt tilbage i den sibirske forhistorie, at den ikke behøver have noget direkte at gøre med den palæo-eskimoiske kultur. Denne konklusion kommer man let frem til, hvis man er vant til at sammenkæde og skabe synteser af flere forskellige typer data – hvilket måske er den karakteristisk, der bedst beskriver arkæologens arbejde.

Dronningen formulerede sig på en lidt anden måde om arkæologiens rolle, da hun ved åbningen af den nye udstilling ”Danmarks Oldtid” på Nationalmuseet i maj holdt en tale, hvor hun blandt andet omtalte det positive i, at det er blevet muligt at lave flere naturvidenskabelige analyser. ”Men uden fantasi kommer der ikke videnskab ud af det”. Og hun fortsatte med at tale om, at det er arkæologernes arbejde at skabe mening ud af alle data.

Det ligger inden for DNA forskeres fagområde at se forskelle og ligheder mellem genmaterialer, mens der ikke er fagligt grundlag for at fortolke kulturelle tilhørsforhold og bevægelser imellem de forskellige DNA grupper over tid og rum. I en radioudsendelse har Eske Willerslev senere udtalt, at han sådan set var ligeglad med, om der var tale om indianere eller eskimoer, for det var ikke det, han interesserede sig for. Men der ligger måske en pointe i, at han ikke kan formidle sine resultater uden de kulturhistoriske fakta. Måske kan han endda have svært ved at stille fornuftige spørgsmål, som kan besvares gennem forskning, uden at kæde DNA sammen med mennesker og kulturer.

Et grundlæggende problem for en ureflekteret sammenblanding af kultur- og DNA-forskning er naturligvis, at kultur er noget man opdrages til. Det ligger ikke i generne og kan altså ikke måles i en DNA-prøve. Alligvel er DNA analyser et spændende redskab i forbindelse med arkæologisk arbejde – hvis det vel at mærke bliver brugt med omtanke som en af brikkerne i det store kulturhistoriske puslespil.

Humaniora contra naturvidenskab

Som projektansat forsker kan man ikke lade være med at notere sig, at der tildeles mange flere offentlige midler til forskningen inden for naturvidenskab end der gør til den humanistiske forskning.

Som et eksempel, der meget godt afspejler det generelle billede, blev der i forbindelse med IPY (International Polar Year) sat 23 millioner til rådighed til arktisk forskning i 2007. Af disse bevilgedes 13% til et tværfagligt projekt naturvidenskab/humaniora, 8,7% til et sundhedsvidenskabeligt projekt og 14% til et samfundsvidenskabeligt projekt. Men hele 64,3% gik til ren naturvidenskab, og her først og fremmest til projekter i forbindelse med is og klimastudier.

Hvorfor der sker denne forskelsbehandling skyldes sandsynligvis, at naturvidenskabelige projekter som regel er meget dyre, fordi de kræver meget teknisk udstyr. Men det kan også have noget at gøre med den anseelse naturvidenskab nyder, som ”rigtig” videnskab, der er objektiv og konkret.

Nogenlunde den samme opfattelse fremfører Helle Johannessen fra det Sundhedsvidenskabelige fakultet på SDU i en artikel om forskningssamarbejde. ”Oftentimes får humanister fornemmelsen af at være med, fordi det er politisk korrekt, mens deres forskning ikke forventes at have stor betydning som ”rigtig” forskning... Når der skal skrives større tværgående ansøgninger, henvender man sig i sidste øjeblik til humanisterne og beder dem bidrage med et lille appendix, som kan inkluderes i programmets yderste periferi. Hvis man da overhovedet henvender sig og ikke blot selv skriver, at der påtænkes inddragelse af humanistisk forskning, såfremt midlerne bevilges” (Johannessen 2008).

Kan denne vurdering af de humanistiske fag som perifere for forskningen til dels skyldes humanisters egen holdning? Jeg husker, at Bruno Latour i 1999 ved et foredrag for et auditorium fuldt af humanister på Århus Universitet, lagde ud med at fortælle os, at vi ikke skulle føle os underlegne overfor naturvidenskaberne, for de er ikke mere videnskabelige end humanvidenskaberne, som han foreslog os at kalde det, for ikke at lade os forvirre af den sproglige betegnelse, der får naturvidenskab (natural science) til at lyde mere videnskabelig end humaniora (humanities). Han havde selv som antropolog gennemført feltarbejde i et laboratorium, og fandt ud af at de resultater, der kom ud af målingerne, altid var påvirkede af de måleinstrumenter, de

udførtes på, og af de folk, der udførte målingerne (se evt. Latour and Woolgar 1986). Selv "hårde data" er altså påvirkelige af om-stændighederne.

I øvrigt skal hårde data også fortolkes og sættes ind i en sammenhæng for at give mening, som i tilfældet med DNA-analyserne. Det samme gælder for f.eks. iskerne-boringer. Ifølge Center for Is og Klima's hjemmeside er is-kerner en kilde til omfattende viden om fortidens klima og ... "Hvis vi skal kunne forudsige fremtidens klima, er der et presserende behov for at forbedre kendskabet til og forståelsen af fortidens klima" (isogklima). Arkæologer kunne på samme måde sige: "Hvis vi skal kunne forudsige fremtidens samfund, er der et presserende behov for at forbedre kendskabet til forståelsen af fortidens samfund". Denne påstand burde være lige så gyldig, som iskerneforskernes.

Humanister må træde tydeligere frem

Er humanister for forsigtige i deres udmeldinger om formål og muligheder? Helle Johannessen opfordrer danske humanister til at komme ud af busken og melde sig på banen som medspillere i tværvidenskabelige teams, der arbejder med konkret opgaveløsning. Til gengæld mener hun også, at naturvidenskabelige forskere skal se at få øjnene op for den guldgrube af kompleks viden, humanister gemmer på. Humanister kan bringe innovation til forskning i komplekse sammenhænge, helt nye vinkler og måder at angribe problemstillingerne på (Johannessen 2008).

Litteratur

Latour, B. and Woolgar, S. 1986:
Laboratory life. The construction of scientific facts.

M. Thomas P. Gilbert, Toomas Kivisild, Bjarne Grønnow, Pernille K. Andersen, Ene Metspalu, Maere Reidla, Erika Tamm, Erik Axelsson, Anders Götherström, Paula F. Campos, Morten Rasmussen, Mait Metspalu, Thomas F. G. Higham, Jean-Luc Schwenninger, Roger Nathan, Cees-Jan De Hoog, Anders Koch, Lone Nukaaraq Møller, Claus Andreassen, Morten Meldgaard, Richard Villems, Christian Bendixen and Eske Willerslev 2008:

Paleo-Eskimo mtDNA Genome Reveals Matrilineal Discontinuity in Greenland.
Science 27 June 2008 320: 1787-1789

Johannessen, H. 2008:
Naturvidenskaben må få øjnene op for humaniora.
Altinget 23. april 2008. (www.altinget.dk)

Arkæologien er som fag ofte blevet beskyldt for at mangle et eget teoretisk fundament, ligesom hovedparten af vores metodik er lånt fra andre fag. Listen af lån omfatter særligt antropologi, historie, geografi, geologi,... (fortsæt selv rækken). Blandt visse arkæologer er disse mange lån blevet set som en force, da de bidrager til en pluralistisk og demokratisk tilgang til faget.

Jeg mener dog, at kvaliteten af de mange "lån" ligger et helt andet sted. For mig at se har denne konstruktion af vores fag betydet, at vi har udviklet særlige kompetencer, der gør det muligt at håndtere de mindst talt heterogene, mangelfulde og komplekse materialer som udgør de arkæologiske materialer. Vi lever i en tid, hvor der er en skrigende mangel på folk, som evner at sammenstille data fra mange fag, fra mange tids-skalaer og af heterogene geografiske udstrækninger for at give anvendelige svar på spørgsmål om eksempelvis håndteringen af klimaforandringerne, af sammenbruddet i de bredere samfundsmæssige socialiseringsprocesser, af menneskets anvendelse af fysiske genstande i defineringen af deres sociale relationer, og hvad det betyder for mennesker, som ikke har muligheder for at deltage i den opspeedede forbrugerskifte, ... (fortsæt selv rækken). Måske er arkæologien en af de eneste discipliner (det være sig indenfor humaniora, såvel som social- og naturvidenskaberne) som har de metodiske og teoretiske redskaber, der skal til. Udviser vi et bredt udsyn og gør vi en aktiv indsats, bør vi være i særdeles høj kurs.

Links

Isogklima
http://www.isogklima.nbi.ku.dk/om_centeret/

nat.ku.2008
www.nat.ku.dk/nyheder/29052008

videnskab.dk
http://www.videnskab.dk/content/dk/naturvidenskab/gronlands_forste_befolkning_kom_-_maske_-_fra_sibirien